

Charles Gollayan

Si **Charles Palma Gollayan** ay isang manunulat mula sa probinsiya ng Isabela. Sentro ng kaniyang interes ang mga kuwentong bayan, katutubong paniniwala, at mga sariling karanasan sa Lambak Cagayan. Matatagpuan ang kaniyang mga akdang Ibanag, Filipino, o Ingles sa Kinaiya Journal, Katitikan Journal, at iba pang lokal na mga antolohiya. Kasalukuyan siyang nag-aaral ng Malikhaing Pagsulat sa Unibersidad ng Pilipinas - Diliman, kung saan siya naging fellow ng Palihang Rogelio Sicat.

Urang Ta Cabagan, Ulan sa Maynila

I. Tarikafu (Ambon)

HANDA NA ANG BAWAT ISA; nakasuot na ng damit na mabilis lamang labhan, mayroon nang mga batsang sasalo sa tubig mula sa bubong upang maipon at maipandilig sa mga halaman sa hardin, at naghihintay na ang ipanliligong inigib na tubig sa poso pagkatapos ng pagligo sa ulan. Hinihintay ng mga kabataan ng kalyeng walang pangalan ang taon-taong pag-ulan tuwing Mayo Uno. Kaakibat kasi nitong pagligo sa ulan ay ang pamahiing gagaling ang iyong mga sugat, peklat, o kahit anong karamdaman. Basta, ang ulan sa araw na ito ay may kakayahang magdala ng biyaya ng paggaling. Paghilom. Kapani-paniwala ba? Kilala na akong hindi mabilis maniwala sa mga bagay-bagay, lalo na nang umuwi ako sa bayan ng aking ama sa Cabagan, na may napakaraming pamahiin na hindi mo maririnig sa Kamaynilaan. Hindi ako naniniwala sa *arang* o duwende na kailangan pang magsabi ng *bari bari po* (tabi-tabi po) tuwing kailangan kong daanan ang kanilang teritoryo, *wari* o atang na inilalagay sa harap ng frame ng mga namayapang kapamilya (langgam lang naman kumakain no'n, sayang), at lalo na sa *tamay* o kulam (may mga lugar na talamak ang *manamay* o mangkukulam, h'wag daw akong basta-basta makikipista sa kaninomang bahay, mahirap na). Ngunit sa natatanging pamahiing ito, nabihag ako. Pagkatapos ng tatlong taong pagsubok ko kasi sa tadhana kasama ng ulap at tubig, nagbunga ito ng pangungumbinsi sa aking maniwala na tunay ang pamahiin.

Lagi kong kasama sa pagligo sa ulan ang aking kapatid at mga pinsan. Kung minsan sumasabay pa ang aking tita upang mabantayan na rin ang mga

batang kasapi sa Asosasyon ng Pag-ulan sa Mayo Uno. Tanaw din sa kalye ang iba pang mga batang hindi ko masyadong nakasalamuha ngunit nagiging kalaro ko rin kasama ng mga pinsan hanggang sa araw ng pag-ulan. Kapag nagbadya na ang langit sa pamamagitan ng pagsuot ng itim na kamiseta, masasaksihan mo na ang pamumutawi sa bawat labi ng bawat bata ang isang matamis na bunga ng isang taong gunam-gunam. Kukulog nang panandalian, lalong pipintahan ng itim ang mga ulap, magmumukhang bigat na bigat sa kaniyang pasan, at ibubuhos nang agaran ang inigib na luha mula sa Ilog Cagayan. Tatakbo ang bawat bata palabas ng kanilang mga bahay, hahagkan ang mga sariling katawan, mukhang nilalamig na, pipikit ang mga mata, kitang-kita ang ngipin sa kanilang mga bibig. Tagumpay! Tatlong beses nang taon-taong umuulan sa bayan ng Cabagan. Magtatagal nang isang oras ang pagtapon ng confetti ng mga ulap; pagbati ito ng mga ulap sa mahabang pasensiya sa paghihintay ng isang taon ng mga kabataang nag-aasam ng paggaling ng kanilang mga sugat.

Kaibahan nitong pag-ulan sa ibang pag-ulan sa ibang araw sa kalendaryo, bukod pa sa matagal nang pagpapatunay na tumatalab itong pamahiin, ay mabilis lamang maalala ang petsa. Kilala ang Mayo Uno bilang “Labor Day”, walang pasok ang bawat isa, at ito rin ang salubong sa bagong buwan kaya nagawa na itong makasaysayang araw para sa mga bata ng kalyeng walang pangalan sa Cabagan.

Marami akong sugat at peklat bilang malikot na bata kaya ninanais ko ring sumabay sa pinsan kong maligo sa pag-ulan. Malakas sa akin ang mga pinsan kong naging kapatid ko na rin dahil sa araw-araw kong pagtira sa kanilang bahay. Tuwing gigising ako sa umaga, mag-aayos ako sandali at kakain, at didiretso na sa kanilang bahay. Minsan, kahit walang ligo o kain, kahit may muta pang nakasabit sa mga pilikmata, kahit hindi pa naiinitan ang sikmura, dadayo na ako sa kanila upang makinood sa kanilang telebisyon. Hindi katulad sa bahay namin, wala kaming channel na Pinoy Box Office kung saan lagi itong nagpapalabas ng mga lumang pelikula bilang replay. Hindi kami nagsasawa at ang mga artista ulit-ulitin ang kanilang mga linya. Ilang ulit na naming napanood ang mga pelikula nina Nora, Vilma, at lalong lalo na ang tanyag na klasik na Bituing Walang Ningning na pinagbibidahan nina Sharon Cuneta at Cherie Gil. Kabisado na namin ang bawat batuhan ng linya, maging ang takbo ng istorya, ngunit hindi nagsasawa ang aming mga mata’t tainga rito. Mga pelikulang laging umiinog sa tema ng isang mahirap at mayaman ang palabas sa channel na ito.

Maaliwalas ang kanilang bahay. May hardin na naging pabalat na ng

kanilang bahay dahil napuno ito ng mga agaw-pansing bulaklak at halaman, nilalaman na apat na kuwarte na minsa'y ang dalawa ay nagiging paupahan kung kapos ang pamilya, sala na may jalousie sa bawat dingding, malawak na kusina, palikuran na may dalawang kompartment; isang may kubeta, at isang paliguan; mayroon silang puwang para sa panggagatong, at ang pinakapaborito kong bahagi ay ang *badwel* o balon dahil dito na ako naliligo minsan lalo na kung tag-init sa probinsiya. Malala kung tag-init sa Cabagan, ganoon din kalala kung taglamig. Hinahangaan ko ang kanilang bahay dahil sa lawak nito. Napakaraming kuwartong maaaring maging kaniya-kaniyang silid ng kanilang magkakapatid. Walang ganitong eksena ang bahay namin. Kung titingnan, dapat lang naman na ganito ang kanilang bahay dahil pamilya silang may limang anak (ngayo'y anim na). Madalas din silang binibisita ng kanilang mga kapamilya na taga-Maynila kaya sakto ang lawak ng bahay para sa klima ng kanilang pamumuhay.

Pinsan ng lolo nila ang lolo ko. Pinsan ng tatay nila ang tatay ko. Kaya third degree na kami kung ituturing, huli na sa standard kumbaga, ngunit mas naging malapit ako sa kanila kumpara sa iba kong mga pinsan. Iba ang aming lukso ng dugo, matibay kaming binuo ng aming mga karanasan. Walong taong gulang ako noong umuwi ako ng probinsiya dahil hindi na nakayanan ng ama ko ang paghahanapbuhay sa Makati. Kinumbinsi rin siya ni Lolo't Lola na umuwi na lang dahil mas hayahay ang pamumuhay sa probinsiya. Dahil dito, napilitan ang ama kong umuwi at tumira sa humigit-kumulang isang daang taong bahay ng mga ninuno pa namin. Nahahati ang bahay sa dalawang palapag; ang baba ay para sa naunang tito na umuwi noong 2001 pa at ang taas naman ay naibigay sa aming pamilya. Kay Papa, Mama, at sa aming dalawang magkakapatid. Hindi na ganoon kalakas ang tindig ng bahay, kumbaga, isa pang taon ay gutay-gutay na ang itsura. Inaanay na ang mga kahoy na dingding, babagsak na rin ang sahig, kinakalawang ang lababo, at nanganganib nang liparin ng isang malakas na bagyo ang bubong at kisame. Parehong gawa sa kahoy ang bahay namin at ng aking mga pinsan, ngunit ang pagkakaiba, sa kanila'y sariwa pa lang sa mga kalamidad kaya buo pa't malakas pa rin. Pareho rin kaming kapos kung sa katunayan, kaya kami na lang din ang nagtutulungan. May stove at gas kami, gumagamit sila ng panggatong. Mayroon kaming tubig pang-inom, nagsasala pa rin sila sa pamamagitan ng tela tuwing nag-iigib sa balon. Mayroon silang sari-sariling kuwarte, wala kaming konsepto ng pagiging pribado. May hardin sila, mayroon kaming manggahan na puno ng langgam kaya hindi rin mapuntahan. Mayroon silang antenna, kami'y

wala.

Hindi nawawala sa pagpunta ko sa kanila ang buhangin sa tuhod ko tuwing umuwi. Hindi kasi maaaring matapos ang araw na wala kaming mga ngiti sa labi dahil hindi kami nakapaglalaro sa kalyeng walang pangalan. Chinese garter, boom kiraki boom o tumbang preso, sport na badminton o basketball, ice ice water, garasaput, o jolen, ang ilan sa mga tanyag na mga laro sa kalye. Walang pinipiling edad, may bulbol o wala, ang kasali sa aming paglalaro. Si Nova ang panganay sa magkakapatid, kasalukuyang nasa 2nd year high school ang bida bilang nag-aagapay sa mga mas bata. Siya rin ang Violet sa binuo naming friendship na BAHAGHARI dahil may kaniya-kaniyang kaming angkop na kulay sa ROY G BIV. Red si Angelo, kalaro naming may pinakamalaking bahay dahil seaman ang lolo. Orange ang kapatid ko. Yellow si Ella, kapatid ni Nova. Green ako, matagal ko nang paboritong kulay. Blue si Viscie, ang aking kaedad. Indigo si Nica, kapatid rin ni Nova na ngayo'y inaasar na Nico na dahil Nica rin ang hinahanap. Minsan may mga sumasali na binibigyan na rin namin ng kulay; si Bunso, na ngayo'y Kim Barbie na at laging tambay sa salon at entablado dahil sa pagpa-pageant, ay binigyan ng kulay na scarlet. Si Makmak, na isa rin sa mga may gulang, ay puti. Kami lagi ang laman ng kalye, parang sinimento na nga lang iyon para sa aming magkakalaro.

Sampung oras ang ginugugol ko kasama sila, higit pa sa oras ng pagtulog. Minsan kung big time ang gusto naming ganap sa araw, lumalayo kami ng pinupuntahan. Minsan, sa *komang* o bukid, upang maghanap ng mga gagamba na isisiksik sa posporo. Minsan, sa sementeryo, kung saan lulundag-lundag kami sa patong-patong na higaan ng mga patay na kababayan. Minsan, sa kabilang kalye kung saan may manggang mabilis lang akyatin, angkop lang na may dala-dalang meryenda habang nagpapalamig sa simoy ng hangin. Minsan sa bahay namin, naglalaro ng titser-titseran, kung saan ako ang guro (bumibili pa ako ng chalk at class record no'n para mukhang lehitimo). Sa tabi naming bakanteng lote, kung saan gumawa kami ng isang basketball court kung saan nakalalaro namin ang pinsan naming nakatira sa unang palapag, si Beng at Pako. Naglalambitin din kami sa bakal na waiting shed sa harap ng gymnasium na ngayo'y inalis na dahil niyuping napakaraming bagyo at lindol. At ang malala, kung wala na talagang magawa at buryong na buryong na, naghahamon kami ng away sa ibang mga grupong kabataan sa kabilang kalye. Minsan aambahan, minsan uuwi kaming magugulo ang buhok dahil sa sabunot. At siyempre, sa tag-araw pa lang ang lahat

ng iyan. Hindi mawawala ang aming pagsulit sa pag-asar sa umiiyak na ulap dahil nakangiti kaming naliligo sa kaniyang mga luha. Walang kapantay ang aming samahan, walang panahong pipigil sa aming malilikot na mga paa. Suki nga rin kami ng liga kung saan nag-aaway pa kami dahil sa iniidolo naming manlalaro. Naalala ko pa na Cubag ang aking paboritong barangay dahil borta ang kanilang sikat na kasapi.

Wala pa sa isip ko no'n ang mga insecurities. Normal lang ang pagiging mahirap, paglabas nang walang laman ang sikmura, paglulundag sa mga nitso, paghamon at pakikipagbuno sa mga batang akala naming mas malakas kami. Araw-araw noodles ang ulam ng aking mga pinsan, kung may pera naman ay pritong dilis at tinapa na may kasamang noodles pa rin. Ganoon din ang porma ng almusal sa bahay namin, kaya hindi bali nang nakikikain ako sa kanila dahil pareho lang din naman. Sa pangkalahatan, hindi malaking bagay sa akin ang araw-araw na pag-alay ng tuhod sa kalsada upang kaniyang sugatan, ang paghingi sa araw ng kuyumad at kuto, ang mga nabuong peklat, ang buhangin sa singit. Lahat ng antas ng pasakit ay bunga ng pagiging masaya bilang bata.

II. Urang (Ulan)

Nagbago ang direksiyon ng hangin noong namataang may malakas na bagyong hahagupit sa probinsiya namin. Sanay naman na ang mga tao sa taon-taong paggiba ng malalakas na bagyo sa mga bahay, ang taon-taong pagbaha, at paghingi ng ayuda. Isa nang siklong hindi matigil-tigil ang sinusulat ng mga makatang tagapamahala taon-taon. Pang-along normal lang ang kalamidad, kahit may nasasawi na sa kasakiman ng kalikasan. Ganoon ang pakiramdam ko noong namataan kong nilamon ng bagyo ang bawat dingding ng bahay na araw-araw kong iniwasan. Nagtampo ata. Simot ang bubong, haligi, at kahit mga gamit na matagal nang naitago upang maisangla ay nalipad na sa hangin. Iniwan ng bagyong ito ang napakaraming *palavvun*¹ na hindi pa rin nasasagot. Akala ko ang mga anay ang wawasak ngunit may nag-aabang palang kalikasang marunong magpadapa, marunong magpakumbaba ng isang batang gala. Ginusto mong araw-araw lumayas para sa pansamanatalang kasiyahan? Puwes, wala ka nang bahay na uuwian.

¹Palaisipan sa konteksto ng mga Ibanag.

Mas malala ang natamo ng bahay namin kumpara sa aking mga pinsan. Nakatadhana naman na. Magkakaiba rin kami ng karanasan noong sinisindak na kami ng hangin at patak ng ulan. Ngunit pareho-pareho ang ugat ng bawat kuwentong ngayon ay aming pinagtatawanan na lamang. Maaraw pa noon bago sumapit ang araw ng paghuhukom. Nakaya pang maglaro ng pogs at teks nang huling beses. Walang naaantala. Normal ang paligid. Walang iniisip ang mga batang kayang umabot ng sukdulan ang lahat ng bagay. Pagkatapos ng ilang paglalaro, nagsiuwian. Bitbit ko pa rin sa bahay ang nakakasawang ngiti ng pagiging bata, determinado sa araw-araw na pagkilos sa kalsada kasama ang batang nakaiintindi sa akin. Itatanong ko kung may ulam na ba sa kauuwing amang mula pa sa trabaho. Tugon ay bumili na lang ng inihaw sa kalsada. Bibili na lang dahil wala rin naman siyang kakakayahang magluto. Wala ang ina sa bahay dahil matagal na siyang humiwalay kahit nasa kabilang kalye lang naman.

Gabi-gabi akong umuuwi na ang buong akala ay normal ang matagal nang hidwaan ng aking ina at ama. Ilang ulan na akong nasanay na ako lang ang nagpapaligo sa akin, ilang ulan na ring ako ang umagapay sa nakababatang kapatid na gawain pala dapat ng isang magulang. Ilang payong na ang hiningi ko sa ama, pagkatapos ilang beses mawala sa loob ng paaralan. Sa bagyo ko lang pala malalaman ang hirap ng paglilimos ng pagmamahal sa dalawa, o kumpletong magulang.

Huling linggo ng Oktubre, panahon ng pananalasa ng mga malalakas na bagyo sa bansa. Kahit yari sa kahoy ang bahay, hinayaan naming Diyos ang umalalay rito. Nagtali ang aking ama ng mga lubid upang kung hindi liparin ang mga bintanang Capiz, ang bubong, at kung ano pang kahit papaano ay maaaring isalba. Ngunit sa huli, nag-asta pa rin ang tadhana tulad ng napapanood ko sa mga balita. Madali na sa akin ang alalahanin ang mga pangyayari noong kasagsagan ng bagyo, tumutulo't bumabaha na sa loob-looban. Ang tanging kayang magawa na lamang ay bumaba sa lugar ng aking Tito at doon hintayin ang umaga upang makita ang kahirinatnan ng lahat ng walang kasiguraduhan. Alak pa noon ang lason upang kalimutang may buntalan na nagaganap sa ibabaw ng aming ulohan. Simot na ang taas, dahil wala nang naririnig na kumakalansing. Wala nang pangalawang palapag kaya sahig na yari din sa kahoy ang aming naging bubong. Hinayaang lunurin kami ng malamig na tubig, matapos lang itong suliranin. Madali lang lahat ng iyan, walang alaalang naging mapait sa aking dila. Ang naiwan lang ay ang bukas, susunod na bukas, pagkatapos ng dalawang buwan, pagkatapos ng tatlo, isang taon, kapag nakapagtapos na ng elementarya, saan na kaming sisilong mag-

ama? Saan na ako uuwi pagkatapos gumala?

Walang nangyari sa inuman ni Tito at Papa. Dinig ko pa noon ang mga plano nilang pagtutulungan upang buoin ang lahat ng winasak ng kalamidad. Unti-unting kumpunihin, kahit papaano, ang bahay ng kanilang pamilyang nauubos na ang apelyido sa bayan. Nagwagi ang pagkasuwapang, namayani ang pagiging makasarili. Imbes na bumuo ng pangalawang palapag ang magkapatid, nauna nang nagpabubong si Tito na mag-iiwan sa amin ng walang puwang upang magkaroon ng puwesto na dati ay sa amin. Hindi rin namang puwedeng makiisa kami sa kanilang bahay, dahil takot ang ama na magkaroon pa ng mas malalang hidwaan. Parehong lalaki, nakatatakot kung ilalapat sa isipan ang maaaring mangyari. Awang-awa ako sa aking ama noong panahong iyon. Walang batbat ang kaniyang sampung oras na pagmamaneho sa isa sa mga kinikilalang negosyante ng Cabagan. Hindi siya makapag-iipon sa linggo-linggong tumatambad sa kaniyang tseke na may malaking negative sign dahil sa mga inutang na pambaon, sigarilyo, at alak. Ang tanging sagot noon ay makipagbalikan sa ina na wala ring trabaho dahil ipinasisante ng ama sa kadahilanang lagi itong nagseselos.

Tinanggap ni Mama si Papa kahit dapat hindi na. Walang patawad ang maaaring magtanggap sa bawat lumatay na gunita sa balat ng aking ina. Ngunit kinailangan upang bumuo ng panibagong bubong para sa aming dalawang magkapatid. Nilisan ni Mama ang kaniyang inuupahan, sinamahan ang ama sa paghanap ng kahit isang kuwartong kukumot sa pamilyang pinagkaitan ng awa. Walang natanggap ang pamilya namin noon, kahit sentimo, mula sa mga opisyal. Isang linggong ayuda ang aming naging almusal, tanghalian, at gabihan. Sa susunod ay kagutuman din ang namayani. Ang bahay na tumanggap lang ay ang bahay ng aking mga pinsan. O 'di ba, inilapit na talaga kami ng tadhana. Ay, pinagdikit na pala. Nangupahan kami sa kanilang kuwarta sa ibaba. Binigyang-pagkakataon ang bawat isa, hinayaang humupa ang bagyong minsang nagtangka. Para sa akin, at para sa aking kapatid. Lahat ng ito.

Takot ang dala ng bagyo batay sa kuwento ng aking pinsan ngunit kahit anong panonood mo sa kanilang bahay, wala itong natamong kahit anong pinsala. Lumaki ang bilang ng kanilang pamilya dahil sa pagtanggap sa amin bilang nangungupahan. Kasama kami, ibinali nila ang unang buwan sa unti-unting pag-ahon mula sa pagkadapa. Sa unang buwang walang kuryente, salusalo lagi tuwing gabi kasama ang lamparang binubuhay ng gas. Patuloy pa rin ang panonood ng paborito naming palabas sa telebisyon sa kanilang teleponong may antenna.

Patuloy pa rin ang paglalaro sa kalsada, kahit bungi-bunging puno na ang ang nagiging silong namin tuwing tumitirik ang araw. Ipinagliban muna ang paglayo sa bahay dahil madulas ang mga nitso, at lubog ang mga pananim sa bukirin. Nagpatuloy ang mga klase sa mga paaralan. Ngunit hindi ko sukat-akalaing ang bawat pagbabagong ito ang nagbigay ng lamat sa dating matatamis na pagsasama. Hindi na ako naniniwalang nakapaghihilom ng sugat ang ulan. Hindi dahil napatunayan kong mali ito, dahil tinuruan ako nitong kaya nitong pumatay ng pangangailangan ng tao. Sa paghagupit ng bagyo, sumama ang aking kaluluwang laging nangarap sumaya. Humalili rito ang isang kaluluwang nagnanais ng pagbabago. Habang pinapanood ko ang bawat araw na dumaan, nakaramdam na ako ng gutom, naramdaman ko nang hindi normal ang mga peklat sa aking binti lalo na't maarte na ako sa katawan, at lalong-lalo na hindi normal na nakikitira kami sa bahay ng may bahay. Alinsabay sa pagtanda ng aking isipan, nagbago na rin ang aking mga pinsan. Naging kalsada nila ang paaralan. Iniaalay na nila ang sampung oras na dapat ay nakareserba para sa akin, sa pagsusulat at pagtugon sa mga takdang-aralin. Nalaman kong hindi dapat nananatili ang buhay sa paglalaro, kailangang lumabas sa gapos ng pagiging inosente. Ang kalye ay hindi lang lunan upang makapaglaro dahil hindi tumatakbo ang buhay ng pagiging bata sa galak at tawa sa kalsada, sa paghihintay ng tubig mula sa langit upang makalibre ng tubig panligo. Sa unang pagkakataon, bakante ang kalsada dahil hindi umulan sa Mayo Uno. Namalagi ang pagtatanong sa isipan, ngunit sandali lang. Naputol ang tradisyon naming magkakaibigan, napatunayang may oras na lalayo ang pinahintulutang pansamantalang kasiyahan. Walang bahagharing nakabalandra sa paysahe ng kalyeng walang pangalan sa araw na dati naming hinihintay. Nilisan namin ang paupahan ng aking mga pinsan dahil sa maraming hindi pagkakaintindihan matapos ang isang taong pagtitiis; kalaunan nagbago ang kanilang timpla, nagbago na rin ang brand ng noodles na kanilang kinikilala. Nagkaroon ng pagitan ang mga magulang namin at alam kong hindi dapat madamay ang mga anak, ngunit dumanak pa rin ang ganoong pag-iisip sa pagitan namin. Nagkapandemya. Inabot ng isang taong kalamidad upang magbalik ang landas naming magpipinsan; noong namayapa ang aking ama dahil sa hindi ko malamang sakit. Kumaripas ng takbo ang oras, unti-unting may nabuong maliliit na pag-uusap at kumustahan, unti-unting nanumbalik ang pamilyang may mga anak na alipin ng ulan.

III. Badyu (Bagyo)

Handa na ang dalawang magkaibigan; nakaitim na may mahabang manggas, mask upang maitago ang pagkakakilanlan, komportableng sandals, walang ligo, at dasal sa isang bulsa na hindi matapos ang araw na kami'y nasa kulungan. Hinihintay namin ang tawag upang umalis na kami sa aking dormitoryo at bitbitin ang malaking megaphone na hindi magkasya sa tote bag na kaniyang kinasusuksukan. Pulang-pula ang petsa sa kalendaryong inaagiw na. Pinaghandaan ng bawat kaibigan ang araw na ito, isang linggong abala ang isa sa pagbuo ng effigy, abala ang isa sa pagiging makata sa pagbuo ng mga pariralang pupukaw ng pansin sa mga plakard, at abala ang lahat sa kani-kanilang organisasyon bago dumating ang araw. Isa ang rally tuwing Mayo Uno sa kinikilalang may malaking bilang ng mga dumadalo na nagpapatambol ng panawagang *Sahod Itaas, Presyo Ibaba*. Kaakibat ng malaking bilang ng mga dumalo ang maaaring magpalakas sa mga panawagan, paglaban para sa karapatan ng mga manggagawa, at pagkilala sa mga iba't ibang kasalukuyang isyu na kinakaharap ng lipunan. Basta ang araw na ito ay hindi lamang holiday o katagang isinasaulo sa paaralan sa mga oras na iyon, malaki itong okasyong ginugunita sa lahat ng sulok ng mundo upang igiit ang mga hinaing ng mga manggagawa. Buong akala ko noong bata ako ay araw lang ito upang lumiban sa klase (kahit bakasyon) o 'di kaya'y lumiban sa pagpasok ang aking ama at ina (kahit hindi puwede), isang araw lang upang bigyang-pagkilala ang mga manggagawa, ang kanilang mga ipinaglalaban. Mas kinikilala at hinihintay ko pa noon ang pagbagsak ng ulan kaysa yakapin ang ama at ina dahil sa ambag nila sa lipunan.

Kahit hindi ko matukoy ang sakit ng ama noong namayapa siya, alam kong hindi niya pinili ang landas na iyon. Naganap ang kaniyang mga huling sandali sa lilim ng kaniyang pinagtatrabuhan. Naglalaro lang ako kasama ang iniuwi ni Papa na aso nang biglang may dumating na katrabaho niyang nagpadala ng balitang nahimatay si Papa habang nag-aasikaso ng mga gamit sa grocery, kahit hindi niya naman talaga ito trabaho. Hindi sinagot ng kaniyang mga boss ang kaniyang burol at hinayaan kaming naulila na gastusan ang libing ng ama kahit wala na kaming mapagkukunan. Sistema ng araw-araw na pagtatrabaho ang alam kong pumatay sa kaniya. Ang pagbili ng alak at sigarilyo upang panandaliang yakapin siya sa hirap ng trabaho. Ang kaniyang sakit na nakaugat sa kaniyang labis na oras na pagtatrabaho. Unti-unti kong inalo ang sarili na may sakit ang sistema, at hindi

ang amang manggagawa ang nagbigay ng taning sa kaniyang buhay. Bitbit ko ang alaalang ito sa aking kabilang bulsa.

Kolehiyo na ako nang sumapi ako sa organisasyon. Marami akong nalamang bagay na baluktot at hindi dapat hinahayaang normal. Wala gaano o wala talagang mga organisador sa probinsiya kaya siguro lumaki rin akong kinikilala ang bawat ulan bilang biyaya ng langit. Kung susumahin ang aking kuwento ng pagsali: bakit pa magpapakahirap gumamit ng tela sa pagsala ng tubig mula sa poso kung puwede namang humingi ng pagkakataong magkaroon ng maayos na sistema ng tubig pang-inom? Iyong malinis at sala na ang mapaminsalang mikrobyong maaaring magdala ng sanga-sangang sakit sa sikmura. Wala namang isang pangalan ang nagmamay-ari ng tubig, kahit ulap ay humihigop nito. Ganoon ang lohikang bumalot sa aking isipan.

Commute ang piniling moda ng magkaibigan. Sumakay ng jeep habang kinakabahan, pilit itinatago ang paraphernalia. Nagmistulang mga gumagawa ng pelikula sa loob ng bagon pa-Recto, upang hindi mapuna ng mga guard na nagtsetsek ng laman ng bag. Nakakita pa kami ng pulis sa daan, ngunit agaran naming sinasalisi upang hindi kami mamataan. Nawala-wala pa kung saan bababa dahil gumagalaw ang mga raliyista ngunit sa huli, natunton namin ang mga kaibigan sa National Library of the Philippines. Unang beses, panahon na rin upang hindi lang maging ulan na susulpot-sulpot ang alaala ng aking ama. Sa araw na iyon, nakiisa ako sa laban na kaniyang kinabibilangan.

Makulay ang mga pangkat. Dinaig ang bahaghari sa kaibahan ng kulay ng mga kasuotan, kulay ng watawat, kulay ng mga plakard na naglalaman ng mga panawagan. Nabighani ako sa segundong nakita ko ang mga sumama sa laban ng araw na iyon. May mga elders na naging kaagapay ng mga kabataan sa tirik ng araw. Makikita mo sa mukha ng bawat isa ang pag-asa na kaya pang matapos ang sigwa sa karagatan ng pang-aalipusta.

Pinagbitbit kami ng mga plakard. Pinili ko ang paboritong plakard na hindi sumasang-ayon sa pagtatayo ng dam lalo na ang mga bubuoin sa Sierra Madre na may sanga-sangang bunga na maaaring lumunod sa minahal kong bayan ng Cabagan. Naghintay sa senyales upang gumawa ng linya. Ramdam ko ang init ng pagtanggap ng mga hindi ko mga kakilala dahil unang beses ko pa lang sumabak sa ganitong gawain. Habulan, tanggalan ng tsinelas, gitgitan, batuhan, lahat man itong mga paglalarawan ay mangyaring bumuo ng larawang magulo ang lahat ngunit hindi. Nagkakaisa, organisado ang laban ng mga manggagawa. Sumabay

ang mga pulis at bumuo ng kanilang sariling linya. Hawak nila ang kanilang matitigas na panangga, at mga pamalong yari sa kahoy. Nakatatayang mga papel lang aming mga dala, walang laban sa kanilang armas na nakatatakot ang itsura. Handa na rin ang kanilang mga posas upang humuli ng mga “manlalaban” ngunit alam kong nag-uuwi lang sila ng mga kaibigan sa kanilang estasyon upang may maipagmayabang. Tuloy ang sigaw ng bawat isa, bigkisan ang ibinalandrang sandata ng taumbayan. Galit ang mga mukha, inilalabas ang isang taong hinigop na tubig mula sa lawa, mga maiitim na ulap na nagbabadyang maglabas ng tila bagyong mga salita. Ipinarinig sa buong kalye ng Kalaw at Roxas ang bawat isyung kinaharap ng bansa. Isa sa mga pinayanig na panawagan sa araw na iyon ang pagtutol sa Balikatan exercises ng bansa kaya sinadya na rin embahada ng Estados Unidos ang unang makarinig ng mga panawagan. Ilang beses nagbatuhan ng mga linya ang mga organisasyon, naisaulo ko na kahit unang beses pa lang. Parang linya lang sa pelikula noong bata, nakatatak at hindi mabitawan ng dila sa talim ng pagkatha sa mga parirala.

Bago umusad ang programa, nagpasikat ang kabila. Upang tumigil ang mga raliyista sa paglapit sa embahada ng Estados Unidos, nagpaulan sila ng tubig mula sa mga bitbit nilang mga sasakyan ng mga bumbero. Pinaliguan ang taumbayan. Ang una kong sinabi sa aking kasamahan; napakaraming bayan sa probinsiya na mahirap ang sistema ng tubig pero napakadali lang nilang itapon ito upang maitaboy ang bawat taong humihingi lang ng maayos na pasahod. Sumang-ayon ang kaibigan habang nakabigkis pa rin sa akin. Itinanong niya sa akin kalaunan kung kaya ko pang ipagpatuloy ang pagpunta sa harap ngunit sa kadahilanang nangangatog na ako sa lamig, humindi ako. Hindi ko na rin kayang humarap sa mga pulis na nagsayang ng tubig. Uhaw na uhaw ang pinagmulan kong probinsiya sa libreng tubig. Nanatili kami sa tabi habang nagsimula na ang programa. Nagkaroon ng kantahan, sayawan, siyempre panawagan, at iba’t ibang pagkilala sa sining dahil kahit papaano ay selebrasyon pa rin ang araw. Tagumpay pa ring naisagawa ang pinaghandang araw.

Habang basang-basa ang bawat isa, lumitaw ang araw upang tuyuin ang bawat damit na kailangan nang mapiga. Hinayaan ng araw magtagumpay ang selebrasyon, hinayaan ng araw na huwag nang palitawin ang ulang pinaniwalaan kong naghihilom ng mga sugat. Mas maayos nang hindi na ito nagpakita dahil nagustuhan kong may tubig na lumaslas sa aking katawan, na sa pagtagal ay magiging peklat na hindi maglalaho gamit ang anumang pampaputi.

Naluha ako noong panahon na iyon. Sa tuwa na makita ang sambayanang walang pinipiling edad at pagkakakilanlan ang nagkakaisa upang umawit. Sa lungkot dahil may baul na alaala na nabuksan. Hindi ko kailanman aakalain na dating nainiwala ako na kayang hilumin ng ulan ang mga sugat, at hindi ko sukat-akalaing babaliin ko itong pagkilala na ganitong ulan ang natatanggap ng masa—mabaho at hindi pa nga alam kung saan kinuha. Ang matagal nang hindi ko alam ay habang nagpapakasaya ako sa pagligo sa ulan sa kalyeng walang pangalan, mayroong mga taong hindi ko natatanaw sa kabilang ibayo ang nagsusugat na dahil sa tinatapong pamamahiya ng mga nasa posisyon. Ngayong nandito na ako, isang responsibilidad na ang pagkibo.

Isa lamang ang araw na iyon sa mga pintong kailangan kong buksan upang makilala ang bawat karanasan ng mga mamamayang iniwan sa dilim. Napakarami pang kailangan malaman ngunit masasabi kong nakilala kong may kabalintunaan sa pagitan ng pagiging bata, at pagbibinata. Sa katunayan, dapat hindi lamang itlog ang lumalaki, dapat nakakikilala ka rin ng mga taong tuturuan kang buksan ang iyong mata, at tiyak sa araw na iyon, nagkaroon ako ng mga bagong kalaro sa ulan. Sa telebisyon ko lamang nakikita ang ganitong mga akto, sa mga palabas sa telebisyon tulad ng mga pelikula ni Lino Brocka at Ishamael Bernal, ngunit sa oras pala na nasa loob ka na ng mala-pelikulang karanasan, magigitla ka na lang at sasabihing ganito pala ang pakiramdam. Multo na ng kalendaryo ang pulang petsang ito. Mayo Uno, kalye ng Roxas.

Umulan noong araw ng SONA ng pangulo. May dumaan ding agad na bagyo na tumaliwas sa kaniyang inilapat na mga proyekto. Binaha ang mga bayang noong Ondoy pa huling nakaranas ng mataas at mapanganib na pagbaha. Kaunting pag-ulan, lubog na ang mga kalsadang gumagambala sa mga pampasaherong bus at dyip. Nanganganib na ang Sierra Madre dahil sa ilang ulit na pagsubok na tayuan ng malalaking dam, kaya patuloy ang pagbaha sa probinsiya. Lumalaki na ang tsansang wala nang babangga sa malalakas na bagyong nakahandang gumiba ng mga bahay sa Cabagan. Hindi na akma ang panahon ng tag-ulan. Kahit tag-init ay nagkakaroon na ng bagyo. Wala nang ulan sa Cabagan tuwing Mayo Uno, hindi na mahulaan kung kailan o totoo pa ang pamahiin, at kung may mga batang naghihintay pa nito.

Naalala ko ang binanggit ni Will Ortiz sa kaniyang sanaysay na “Sisid” tuwing may tema ng tubig ang pinag-uusapan;

Nandirito ako sa payapang dagat. Lumulutang at nakatulala sa langit na bughaw at

abo. Malayo sa pampang at malayo sa kailaliman ng budhi ng aking dagat. Minsan, kailangang mamaybay sa pagitan ng pagsisid at pag-ahon. Hindi rin naman ako magtatagal rito.

Sa tabi ng look ng Maynila, minsang may tubig na dumaplis sa balat ng isang batang naniwalang ulan ang naghihilom ng sugat, isang batang pinadapa ng bagyo ang mga pangarap. Masakit pa rin ang tubig ngunit sa ibang paraan. Nag-iwan ng malaking paalala na may araw na ilulubog tayo ng karagatan. Ngunit araw-araw, nakikita ko na ang ilog sa Kamaynilaan, payapa, sumasabay na lang sa pagragasa kung saan mapunta ang mga taong pinilit umaasa sa maliit na sahod upang may maiuwing pagkain sa kanilang tahanan. Paalala ang linyang ito sa akin na tunay na hindi ako magtatagal sa tubig na ito, kung magiging isda tayong marunong lumangoy at tahakin ang landas na dapat ay sa atin, sisid, ahon, sisid, ahon, kaya nating matuto ng mga bagay na hindi nating aakalaing sumisindi na sa ating puwitan upang tumayo para sa karapatan.

Nakatingala ako sa langit. Hinihintay kong maging kulay abo, hanggang mangitim. Pauwi na kami ng dormitoryo habang nakasakay sa dyip kasama ng mga kaibigan sa kahabaan ng Quezon Avenue. May inihanda pa rin palang ulan ang langit sa ulang dumaplis kanina sa akin. Bumuhos ito nang napakalakas at hindi na rin namin nagawang umilag. Biglang nahilom ang aking pagkabata kahit papaano. Biglang nagkaroon ng iba't ibang katumbas na kahulugan ang mga ulan batay sa pinaliliguan nitong kalye.

